

kardeşi onu yakın dostu olan Yâkût el-Hamevî ile tanıştırdı. Ziyâeddin İbnü'l-Esir ile de bu yıllarda görüştü. İbnü'ş-Şa'âr, Musul'da ortaya çıkan kıtlık sebebiyle 622 (1225) yılında Tikrit'e gitti, oradan Bağdat'a geçti. Bir yıl sonra Musul'a döndüyse de şehirde fazla kalmayıp tekrar Bağdat'a gitti. 628'de (1231) Erbil'de İbnü'l-Müstevfî ile tanıştı; Erbil'de kaldığı altı yıl boyunca onun edebî sohbetlerine devam etti. 634'te (1236) gittiği Halep'te İbnü'l-Adîm, el-Melikü'l-Fâiz, el-Melikü'n-Nâsir, Vezir Ali b. Yûsuf el-Kıftî ve İbrâhim b. Yûsuf el-Kıftî gibi devlet ve ilim adamlarıyla görüşme imkânı buldu. İbn Hallikân ile de burada tanıştı. 639 (1241) yılında Musul, Bağdat ve Dimaşk'ta bulunduktan sonra Halep'e yerleşti. 7 Cemâziyelâhîr 654 (2 Temmuz 1256) tarihinde Halep'te vefat etti. Şiir toplamaya meraklı olan ve küçük yaştan itibaren seyahatlerinde dahi şiir toplayan İbnü'ş-Şa'âr'ın kendisi de şairdi; ancak çok az sayıda şiiri günümüze ulaşmıştır.

Eserleri. 1. *'Ukûdû'l-cümân fi şu'arâ'i hâze'z-zamân*. Müellifin *Qalâ'idü'l-cümân fi ferâ'idü şu'arâ'i hâze'z-zamân* adını verdiği eser *'Ukûdû'l-cümân*, *Mu'cemü İbni's-Şa'âr ve Şu'arâ'ü'z-zamân* adlarıyla da anılmaktadır. *'Ukûdû'l-cümân*, 600 (1203) yılından müellifin dönemine kadar 1000'den fazla şairin, şiir söyleyen birçok devlet adamı ile âlimin biyografileriyle şiir ve nesirlerinden örnekler ihtiva etmektedir. İslâm dünyasının Endülüs gibi uzak bölgelerinde yaşayan şairlere, bu arada yahudi ve hristiyan şairlerine de eseride yer verilmiştir. Kitabın daha çok müellifin müşahedelerine ve görüştüğü kimselerden duyduklarına dayanması onun değerini arttırmaktadır. *'Ukûdû'l-cümân* İbn Hallikân, İbn Saîd el-Mağribî, Zehebî, İbnü'l-Fuvâtî ve İbnü's-Sâbûnî gibi âlimlerin temel kaynakları arasındadır. Aslı on cilt olan eserin II ve VIII. ciltleri dışındakilerin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Esad Efendi, nr. 2323-2330). Bu sekiz cildin tıpkıbasımı Fuat Sezgin tarafından yayımlanmıştır (Frankfurt 1410/1990). Kaynaklarda adı geçen *Tezkiretü İbni's-Şa'âr ve Târîhu İbni's-Şa'âr* da büyük ihtimalle *'Ukûdû'l-cümân* ile aynı eserdir. 2. *Tuhfetü'l-vüzerâ' (Tuhfetü'l-küberâ')*. Merzûbânî'nin *Mu'cemü's-su'arâ'i* na zeyil olup Merzûbânî'nin vefatından (384/994) itibaren 600 (1203) yılına kadar gelen şairleri ihtiva eder. *'Ukûdû'l-cümân* bu eserin bir zeyli gibidir. Müellif *'Ukûdû'l-cümân*'da bu kitabına sık sık atıflarda bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Müstevfî, *Târîhu Erbil* (nşr. Sâmî es-Sakkâr), Bağdad 1980, I, 384-386; İbnü's-Sâbûnî, *Tekmiletü İkmâli'l-İkmâl* (nşr. Mustafa Cevâd), Bağdad 1958, s. 253-254; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 296-297; V, 115, 188; VI, 37, 90, 234; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Guşûnû'l-yânî'a* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1945, s. 51, 55; a.mlf., *el-Muğrib*, Kahire 1953, I, 136; İbnü'l-Fuvâtî, *Telhîşu Mecma'i'l-âdâb* (nşr. Abdülkuddûs el-Kâsımî), Lahor 1939-47, s. 241-242; Yûnîni, *Zeylû Mir'âtü'z-zamân*, Haydarâbâd 1374/1954, I, 33; Zehebî, *el-İber* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Küveyt 1966, V, 219; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 136; *Keşfü'z-zunûn*, I, 383; II, 1154, 1734; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 266; Lutfî Abdülbedit, *Fihrisü'l-mahtûâtü'l-muşavvere*, Kahire 1956, II, 186-187; Sâmî es-Sakkâr, "İbnü'ş-Şa'âr el-Mevşîli mü'errihu's-su'arâ' ve kitâbühü 'Ukûdû'l-cümân fi şu'arâ'i hâze'z-zamân", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, VI, Riyad 1979, s. 217-312; Hursîd Rizvî, "İbnü'ş-Şa'âr ve âşârüh", *ed-Dîrâsâtü'l-İslâmiyye*, XXII/2, İslâmâbâd 1987, s. 55-98; a.mlf., "Ukûdû'l-cümân fi şu'arâ'i hâze'z-zamân li'bni's-Şa'âr", a.e., XXII/3, s. 5-24; Bustânî, *Dâ'iretü'l-ma'ârif*, Beyrut 1960, III, 262.

KHURSHID RIZVI

İBNÜ'Ş-ŞARKÎ

(ابن الشرقى)

Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed
b. el-Hasen en-Nisâbü'rî
(ö. 325/937)

Hadis âlimi, Şâfiî fakihi.

Receb 240'ta (Aralık 854) Nîşâbur'da doğdu. Nîşâbur'un doğusunda ikamet ettiği için İbnü'ş-Şarkî lakabıyla anıldı (Sem'ânî, VII, 317). Müslim b. Haccâc, Zühî, Abdurrahman b. Bişr b. Hakem ve Hamdân es-Sülemî önde gelen hocalarıdır. Ayrıca Rey'de Ebû Hâtim er-Râzî, birçok defa hac için gittiği Mekke'de Ebû Yahyâ Abdullah b. Ebû Meserre, Bağdat'ta Abdüssamed b. Ali et-Tastî, Kûfe'de Ebû Hâzim Ahmed b. Ebû Garze gibi muhad-dislerden hadis öğrendi. Kendisinden İbn Ukde, Assâl, İbn Adî, Cevzakî, Ebû Ali en-Nisâbü'rî ve İbnü'l-Bâgandî gibi muhad-disler rivayette bulundu. Dindarlığı ile bilinen ve Horasan hâfızı diye anılan İbnü'ş-Şarkî Ramazan 325'te (Temmuz 937) vefat etti; Ebû Ya'lâ el-Halîlî onun 318'de (930) öldüğünü ileri sürmüştür.

İbnü'ş-Şarkî'yi büyük bir hadis münekidi kabul eden İbn Huzeyme onun sahih ve mevzû rivayetleri iyi tanıdığını ve Resûlullah'a isnad edilen yalanlardan insanları korumada önemli bir görev ifa ettiğini söylemiş; İbn Adî de hadisleri ezberleme ve okuma konusunda benzersiz olduğunu belirtmiştir (Ebû Ya'lâ el-Halîlî, III,

837). Hatîb el-Bağdâdî, İbnü'ş-Şarkî hakkında "sika, sebt, mütkin, hâfız", Zehebî, "sika, hâfız, hüccet" terimlerini kullanırken Dârekutnî de "sika, me'mûn" diye takdir ettiği İbnü'ş-Şarkî'yi eleştiren ve onun râviler hakkındaki cerh ve ta'dilîne itibar edilemeyeceğini ileri süren talebesi İbn Ukde'nin görüşlerine katılmadığını ifade etmiştir (Ebû Abdurrahman es-Sülemî, s. 53; Sübkî, III, 42).

İbnü'ş-Şarkî'nin *eş-Şahîh ve Hadîşü'l-mukşirîn ve'l-mukallîn mine's-şüyûh* (Sem'ânî, VII, 320) adlı eserlerinin günümüze ulaşmış olduğu bilinmemektedir. *eş-Şahîh*'in *Ehâdis* adı altında kayıtlı bazı kısımlarının Dârü'l-kütübü'z-Zâhiriyye'de bulunduğu belirtilmişse de (Sezgin, I, 174; DMBİ, IV, 84) adı geçen nüshanın Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ en-Nisâbü'rî'ye (ö. 330/941-42) ait olduğu kaydedilmektedir (Elbânî, s. 148). İbn Adî, İbnü'ş-Şarkî'nin *Hadîşü Eyyûb es-Sah-tiyânî* adıyla bir eser daha kaleme aldığını söylemektedir. *el-Bidâye*'de (XI, 188), İbnü'ş-Şarkî'den sonra yer verilen Ebû'l-Hasan Abdullah b. Muhammed en-Nahvî ile İbnü'ş-Şarkî'nin biyografilerini birbirine karıştıran Kays Âl-i Kays'ın onun ulûmü'l-Kur'ân'a ve tarihe dair eserleri bulunduğunu söylemesi (*el-İrâniyyûn*, II/2, s. 382) doğru değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Su'âlâtü Ebî 'Abdîrrahmân es-Sülemî li'd-Dârekutnî* (nşr. Mecdî Fethî es-Seyyid), Tanta 1413/1992, s. 53; Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs* (nşr. M. Saîd b. Ömer İdrîs), Riyad 1409/1989, III, 837-838; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 426-427; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VII, 317-320; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadîs*, III, 8-9; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 37-39; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 821-823; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 156; a.mlf., *el-İber*, II, 24; Safedî, *el-Vâfi*, VIII, 379; Sübkî, *Tabakât*, III, 41-42; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 188; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 306; Kays Âl-i Kays, *el-İrâniyyûn*, II/2, s. 381-383; Sezgin, *GAS*, I, 174; Elbânî, *Mahtûât*, s. 148; Hasan Saferî Nâdirî, "İbn Şarkî", *DMBİ*, IV, 84.

ALİ TOKSARI

İBNÜ'Ş-ŞÂT

(ابن الشَّات)

Ebû'l-Kâsım Sirâcuddîn Kâsım b. Abdillâh
b. Muhammed el-Ensârî el-İşbîlî
(ö. 723/1323)

Mâlikî fakihi.

11 Zilkade 643 (30 Mart 1246) tarihinde Sebte'de (Ceuta) doğdu. Aslen ensardan olup Endülüs'te Belensiye'ye (Valencia) yerleşen ataları daha sonra Fas'ın Sebte

İBNÜ'Ş-ŞÂT

şehrine göç etmişlerdir. Uzun boylu olduğu için "Şât" lakabıyla anılan dedesine nisbetle İbnü'ş-Şât diye tanındı. İbn Ebû'r-Rebî', Ebû'l-Abbâs İbnü'l-Gammâz, Ebû Bekir İbn Fâris, Ebû'l-Kâsım İbnü'l-Berrâ ve Ebû Muhammed İbn Ebû'd-Dünyâ gibi âlimlerden ders ve icâzet aldı. Arap dili, fıkıh ve akfî ilimlerde temayüz etti. Özellikle hesap ve ferâiz sahalârında otorite oldu. Ebû Zekeriyâ İbn Hüzeyl, İbn Cüzey, Şerîf el-Gırnâtî, Ebû Ali Hasan b. Yûsuf el-Hüseynî es-Sebtî, Ebû'l-Hasan İbnü'l-Ceyyâb, Ebû'l-Kâsım İbn Selmûn ve Ebû Bekir İbn Şibreyn'in de aralarında bulunduğu birçok talebe yetiştirdi. Devrin Nâsrî sultanlarından birine biat etmek üzere Gırnata'ya (Granada) giden Sebte temsilcilerinin arasında yer alan İbnü'ş-Şât orada kaldığı kısa süre zarfında da bazı dersler verdi. 723 (1323) yılının sonuna doğru Sebte'de vefat etti.

Eserleri. 1. *İdrârü'ş-şurûk 'alâ envâ'il-furûk*. Karâfî'nin kısaca *el-Furûk* adıyla bilinen *Envârü'l-burûk fî envâ'il-furûk*'unun şerhidir. Bazı biyografi yazarlarının İbnü'ş-Şât'a nisbet ettiği *Envârü'l-burûk fî te'akkubi mesâ'il-i-kavâ'id ve'l-furûk* adlı kitap da bu olmalıdır. Muhammed Ali b. Hüseyin el-Mekkî *Tehzîbü'l-Furûk*'unda, *el-Furûk* okunurken İbnü'ş-Şât'ın müellifle ihtilâfa düştüğü hususlardaki tenkitlerinin dikkate alınması gerektiğini söyler. Eserin iki ayrı baskısı yapılmıştır (I-IV, Tunus 1302, *el-Furûk* ile birlikte; I-IV, Kahire 1344-1346, *el-Furûk* ve Muhammed Ali b. Hüseyin el-Mekkî'nin *Tehzîbü'l-Furûk*'u ile birlikte; Beyrut, ts. [Dârü'l-ma'rife]). 2. *Bernâmecü İbn Ebi'r-Rebî'*. İbnü'ş-Şât'ın hocası İbn Ebû'r-Rebî'in on iki şeyhinin biyografisi ve okuyup icâzet aldığı çeşitli ilimlere dair otuz beş kitapla ilgili bilgileri ihtiva eder. İbnü'ş-Şât, eserin mukaddimesinde hocasını bir bernâmec hazırlama külfetinden kurtarmak için bu çalışmayı ondan aldığı bilgilere dayanarak kendisinin yaptığını belirtmektedir. İbn Ebû'r-Rebî'in vefatından önce 25 Zilkade 683 (2 Şubat 1285) tarihinde tamamlanan eseri Abdülazîz el-Ehvânî yayımlamış ve Pedro Chalmeta Fransızca'ya çevirmiştir (bk. bibl.). Kaynaklarda *Fehrese* diye anılan eserin bu kitap veya bir sonraki eser olması muhtemeldir. 3. *el-İşraf 'alâ a'le's-şeref fi't-ta'rîf bi-ricâlî (senedi'l-Buhârî min tarîki's-Şerîf Ebi'Ali b. Ebi's-Şeref*. 690 (1291) yılında kaleme alınan bu kitap, yedi tabaka halinde düzenlenmiş olup Şerîf Ebû Ali İbn Ebû'ş-

Şeref'ten Buhârî'ye kadar uzanan zincirde yer alan Endülüslü râvileri kaydetmektedir (Escorial Library, nr. 1732/2, 1785/2). 4. *Ğunyetü'r-râ'iz fî 'ilmi'l-ferâ'iz (Tuḥfetü'r-râ'iz fî 'ilmi'l-ferâ'iz)*. Kalesâdî tarafından bir şerhi yapılan eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. Müellifin ayrıca *Tahrîrü'l-cevâb fî tevfi'ri's-sevâb* adlı bir eseri kaynaklarda zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'ş-Şât, *Naşşu Bernâmecî İbn Ebi'r-Rebî'* (nşr. Abdülazîz el-Ehvânî, MMA [Kahire] içinde), I/2 (1375/1955), s. 252-271; a.e.: *Le Barnâmağ d'Ibn Abil-Rabî'* (trc. Pedro Chalmeta, *Arabica* içinde), XV, Leiden 1968, s. 183-208; İbnü'l-Hatib, *el-İḥâta*, IV, 259-262; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müḥḥab*, II, 152-153; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-ḥicâl*, III, 270-271; Makkarî, *Nefḥu't-ṭib*, II, 694; V, 232, 247, 468, 515; *el-Hulelû's-sündüsiyye*, I, 656; Serkîs, *Mu'cem*, I, 132-133; H. Derenbourg, *Les manuscrits arabes de l'Escorial*, Paris 1928, III, 244-245, 282; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 217; Brockelmann, *GAL*, II, 340; *Suppl.*, II, 374; Lutfî Abdülbedî', *Fihri-sû'l-maḥlûḥâtü'l-muşavvere: et-Târîḥ*, Kahire 1956, II, 46; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delîlû mu'errriḥi'l-Mağribi'l-aḥşâ*, Dârülbeyzâ 1965, II, 309; Abdullah Kennûn, *en-Nübûğü'l-Mağribi fî'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut 1395/1975, I, 218; Hacı, *el-Fikrû's-sâmî*, II, 239; Abdülhay el-Kettânî, *Fihri-sû'l-feḥâris*, II, 1089-1090; Sâlihiyye, *el-Mu'cemû's-şâmil*, III, 343-344; Abdülazîz el-Ehvânî, "Kütübü Berâmici'l-'ulemâ' fî'l-Endelûs", *MMA* (Kahire), I/1 (1374/1955), s. 112-113.

H. MEHMET GÜNAY

İBNÜ'Ş-ŞÂTIR

(ابن الشاطر)

Ebû'l-Hasen Alâüddîn Ali b. İbrâhîm b. Muhammed eş-Şâtir ed-Dimaşkî (ö. 777/1375)

İslâm astronomisinin en büyük simalarından biri.

705 yılının Şâban ayında (Mart 1306) Dimaşk'ta doğdu. Altı yaşında iken babasını kaybetmesi üzerine bakımını akrabaları üstlendi ve babasının amca oğlu olan Ali b. İbrâhîm b. Şâtir kendisine fildişi kakmacılığı sanatını öğretti; bundan dolayı Mutaam (kakmacı) lakabıyla da anılır. Kaynaklar, astronomi ve matematik hakkındaki ilk bilgilerini ve bu ilimlere olan sevgisini de aynı kişiden aldığını yazmaktadır. Yetiştirdiği bölgenin âlimlerinden de faydalanma imkânı bulan İbnü'ş-Şâtir, on yaşlarında iken astronomi alanında derinleşmek amacıyla Mısır'a gitti; Kahire ve İskenderiye'de özellikle sferik astronomi

üzerine yazılmış eserleri okudu. Bir ara Halep'te de bulunduktan sonra Dimaşk'a bir astronomi âlimi olarak döndü ve Emeviyye Camii'nin muvakkittliğine tayin edildi. Daha sonra bu şehirde vefat etti.

İbnü'ş-Şâtir muvakkittlik görevi yanında önemli gözlemler yapmış, zîcler hazırlamış, güneş saatleriyle usturlaplar imal etmiş ve ilm-i mîkât alanında uzmanlaşmıştır. Onun, kendisinden biraz önce gelen çağdaşları İbnü's-Serrâc, İbnü'l-Gazûlî ve Muhammed b. Ahmed el-Mizzî'nin usturlap ve rubu' tahtası hakkında yürüttükleri ilmi geleneği daha ileri götürerek sürdürdüğü görülür. Astronomiye olan en önemli katkısı ise Batlamyus sistemine köklü değişiklikler getirmesi ve yine arzı merkez kabul etmekle birlikte Copernicus'ten bir asır önce onunkilerle aynı gezegen modellerini geliştirmesidir.

İbnü'ş-Şâtir'ın bugüne ulaşmayan *Nihâyetü'l-ğâyât fî'l-a'mâlî'l-felekiyyât* adındaki ilk zici Batlamyus'un gezegen teorisini esas alıyordu. Ancak daha sonra yazdığı *Tâ'liku'l-ersâd* adlı yine günümüze kadar gelmeyen eserinde yeni bir gezegen teorisi geliştirmiş ve ortaya yeni araştırma metotlarıyla gözlemlerinden çıkardığı yeni parametreler koymuştur. *Nihâyetü's-sûl fî taḥḥiḥi'l-uşûl* adlı eserinde ise bu teorisinin ilmi gerekçelerini ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Gezegen astronomisi üzerine daha sonra kaleme aldığı, *Zicü İbni's-Şâtir* da denilen *ez-Zîcû'l-cedîd*'de de kendi teori ve bulgularına dayanarak yeni bir astronomi cetveli düzenlemiştir. Bu zîcin mukaddimesinde Mecrîdî, Ebû'l-Velîd el-Mağribî, İbnü'l-Heysem, Nasîrüddîn-i Tûsî, Müeyyedüddîn el-Urdî, Kutbüddîn-i Şîrâzî, İbn Şükr el-Mağribî gibi astronomların Batlamyus'un gezegen modeli hakkında şüpheler belirttiklerini, ancak bu haklı eleştirilerine karşılık alternatif modeller geliştirmekte zorlandıklarını, bu işe kendisinin teşebbüs edip *Tâ'liku'l-ersâd* ve *Nihâyetü's-sûl* adlı eserlerinde ortaya yeni bir teori koyduğunu, bu teorisinin işığı altında yeni bir astronomi cetveli hazırladığını yazmaktadır (King, XII, 358).

Onun gezegen teorisinin özünü, Batlamyus sistemindeki "eksantrik deferent" ve "equant"ı kaldırıp ikinci bir episikl eklemesi oluşturur. Bununla, dairevî bir yörünge üzerinde yeknesak gezegen hareketlerinin meydana getirdiği estetik âhenk fikrini daha çok uyandıran bir gezegen teorisi kurmayı amaçlamıştır. Güneş sistemine ilâve edilen episikl, ölçü